

УДК 7.03 (477.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-17>

Тарас СТЕПАНЧУК

аспірант 2 курсу спеціальності 034 Культурологія ОНП Соціокультурна аналітика, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0009-0000-0133-4887

Бібліографічний опис статті: Степанчук, Т. (2024). Тенденції розвитку сучасного волинського живопису: семантико-комунікативний аспект. *Fine Arts and Cultural Studies*, 4, 124–129, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-17>

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ВОЛИНСЬКОГО ЖИВОПИСУ: СЕМАНТИКО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті на прикладі творчості молодих митців проаналізовано семантико-комунікативну характерність у сучасному живопису Волині. Висвітлено загальну соціокультурну панораму формування волинських художників. Охарактеризовано семантико-комунікативну характерність їх творчості на прикладі доробку окремих митців.

Мета статті – виявити основні семантичні та комунікативні особливості у творчості молодих волинських художників.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах та інструментах аналізу і синтезу, системного, типологічного, історичного, логічного, мистецтвознавчого та культурологічного аналізу.

Наукова новизна. дослідження полягає у створенні концепції розвитку мистецтва на Волині як соціокультурного та комунікативного явища. Проаналізовано численні мистецькі твори, що становлять культурні фонди сучасної Волині.

Висновки. Соціокультурна ситуація в Україні у 1990–2000-х рр. створила нові семантико-комунікативні характеристики у сфері мистецтва, що сповна проявилася у творчості митців, процес становлення особистості яких співпав з новими тенденціями в житті суспільства. У сучасному живопису Волині, як це показово представлено на прикладі молодих митців, домінують духовно-релігійна, пейзажна та абстрактна семантичні сфери, а духовно-релігійні принципи та відгук на реалії сьогодення є стрижнями комунікативного процесу. При цьому семантико-комунікативний сенс індивідуальної творчості та образотворчого мистецтва в цілому є не окресленим, а має множинні перспективи у соціокультурному часо-просторі.

Ключові слова: образотворче мистецтво, семантика твору, сприйняття, студентська молодь, митець, виставковий процес, сучасне суспільство.

Taras STEPANCHUK

graduate student of the 2nd year of the specialty 034 Culturology Educational Scientific Program Sociocultural analytics, Lesia Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0009-0000-0133-4887

To site this article: Stepanchuk, T. (2024). Tendentsii rozvytku suchasnoho volynskoho zhyvopysu: semantyko-komunikatyvnyi aspekt [Trends in the development of modern Volyn painting: semantic and communicative aspect]. *Fine Arts and Cultural Studies*, 4, 124–129, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2024-4-17>

DEVELOPMENT TENDENCIES OF MODERN VOLYN PAINTING: SEMANTIC AND COMMUNICATIVE ASPECT

The article analyzes the semantic-communicative characteristics of modern painting in Volyn on the example of the work of young artists. The general socio-cultural panorama of the formation of young Volyn artists is highlighted. The semantic-communicative character of their work is characterized on the example of the products of individual artists.

The purpose of the article is to identify the main semantic and communicative features in the work of young Volyn artists.

The research methodology is based on the principles and tools of analysis and synthesis, systematic, typological, historical, logical, artistic and cultural analysis.

A scientific innovation of the research lies in the creation of the concept of art development in Volyn as a socio-cultural and communicative phenomenon. Numerous works of art that make up the cultural funds of modern Volyn are analyzed.

Conclusions. *The socio-cultural situation in Ukraine in the 1990s–2000s created new semantic and communicative characteristics in the field of art, which was fully manifested in the work of artists whose personality development coincided with new trends in society. In the modern painting of Volyn, as it is demonstrably presented on the example of young artists, spiritual-religious, landscape and abstract semantic spheres dominate, and spiritual-religious principles and a response to the realities of today are the core of the communicative process. At the same time, the semantic-communicative meaning of individual creativity and fine art as a whole is not defined, but has multiple perspectives in socio-cultural time-space.*

Key words: *fine art, semantics of the work, perception, student youth, artist, exhibition process, modern society.*

Актуальність проблеми. Швидкі зміни в соціокультурному часо-просторі сучасності сприяють жанровій і стилістичній різноманітності, а також змінам у комунікації в художній творчості. У контексті образотворчого мистецтва особливий інтерес викликає творчість митців, чий розвиток припав на початок 1990-х років, коли з'явилися нові тенденції, що продовжували розвиватися. Тому вивчення творчості молодих художників з конкретного регіону, зокрема Волині, через призму взаємодії суспільного та індивідуального аспектів є ключовим для розуміння шляхів розвитку національної культури за останні роки та її майбутніх перспектив. Це підкреслює актуальність теми та її теоретичну важливість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасного волинського живопису здійснювалися різними українськими мистецтвознавцями, культурологами та істориками мистецтва. Зокрема образотворче Волині в його історичному розрізі є предметом низки досліджень В. Пуцка (Putsko, (2004)), Т.Кари-Васильєвої (Kara-Vasylieva, (2006)). Сучасний етап висвітлюється насамперед у критичних дописах мистецтвознавиці З. Навроцької, відгуках у періодичній пресі та Інтернет-виданнях, в окремих наукових публікаціях В. Виткалова і С. Виткалова (Vytkalov, (2011), Vytkalov, (2015), а також автора цієї статті. Водночас творчість молодих художників Волині досі не була предметом спеціального дослідження.

Метою нашого дослідження є виділення основних семантико-комунікативних особливостей у творчості молодих художників Волині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб виявити характерні риси творчості молодих художників, спершу необхідно проаналізувати історико-соціокультурні умови їхнього становлення. Період 1990–2000-х років відкрив нові можливості для самореалізації митців, які раніше були недоступні в суспільстві. Це стало підґрунтям для формування нової генерації художників.

По-перше, це усунення семантико-ідеологічних рамок і кліше, притаманних для попередньої епохи. Відійшла в минуле епоха соцреалізму, а разом із нею – формальне висвітлення колись актуальної дійсності, в якій особистість трактувалася як *об'єкт* ідеологічного впливу (семантичним символом якого можна вважати знаменитих «робочого» і «колгоспницю») і нівелювалася її *суб'єктна* позиція, в результаті чого порушувалася природна суб'єкт-суб'єктна комунікація.

Сплеск свободи висловлювання, який почався на початку 1990-х років, призвів до виникнення нових семантичних напрямків у мистецтві загалом і в образотворчому мистецтві зокрема. Це, зокрема, відобразилося в національному контексті, який охоплює періоди від праукраїнського Трипілля до сучасних інтерпретацій давнього символізму через різні регіональні особливості, такі як гуцульський і поліський. Національна тематика також актуалізувалася через символіку українського козацтва, яка знайшла відображення в народних картинах («Козак Мамай», «Козак і дівчина» та ін.), що вплинула на зміст сучасних творів.

Релігійна тематика, в свою чергу, знову стала важливою, зокрема через ренесанс церкви як духовного інституту. Новий етап розвитку іконопису, який виник після тривалої перерви, набув як функціонального застосування, так і виходу за межі церковних рамок, підлягаючи загальній тенденції секуляризації. Це відображає наповнення світського живопису релігійною символікою.

Останнім значущим аспектом є вічна тема філософського Еґо митця, яка знайшла своє відображення в постмодерному світосприйнятті, відображаючи як реалістичні, так і спотворені зображення епохи.

По-друге, це налагодження процесу суб'єкт-суб'єктної комунікації, в результаті чого у митців з'явилася можливість вільно висловлювати власні переконання, а також розкриття комунікативних горизонтів – твори великого ряду митців стали виставлятися за кордоном.

На жаль, у соціокультурному контексті 1990–2000-х років існували й певні недоліки, які з часом переросли в негативні тенденції. Основною проблемою була практична відсутність системного мистецького менеджменту, що спричинило спотворення природного балансу між талантом і можливостями його реалізації. Попри ці труднощі, це десятиліття стало періодом різноманіття і новаторства, відзначеним коливаннями між захопленням свободою творчості та ослабленням традиційних цінностей. Саме в цей період формувалися семантико-комунікативні особливості сучасного соціокультурного контексту.

Перш ніж перейти до аналізу семантико-комунікативних характеристик творчості митців, чий розвиток відбувався в описаній соціокультурній ситуації, необхідно визначити значення термінів, які ми використовуємо в цьому контексті.

Семантику твору образотворчого мистецтва трактуємо як його смислове значення, виражене художніми засобами. Для поглиблення цього розуміння екстраполюємо у сферу мистецтвознавства мовознавче твердження про те, що семантика, в широкому значенні слова – це «аналіз відношення між мовними виразами і світом, реальним або уявним, а також саме' це відношення... і сукупність таких відношень (так, можна говорити про семантику деякої мови). Це відношення полягає в тому, що мовні вирази... означають те, що є у світі...» (Averianova, 2017). Оскільки створення художніх образів відбувається через різні системи вираження – поетичну, музичну, архітектурну, малярську, – розглянемо цю проблему з урахуванням особливостей кожної з них. Семантика образотворчого мистецтва аналізує відносини між малярськими виразами та світом (як реальним, так і уявним). Художні вирази-знаки демонструють те, що художник сприймає у світі, при цьому семантика образотворчого мистецтва дозволяє реципієнту ширше інтерпретувати ці вирази порівняно з вербальним висловлюванням. Митець використовує малярську мову для передачі різноманітної інформації про континуум, який формує як зовнішній світ, так і внутрішній світ його творчої особистості. При цьому актуалізація семантики мистецького твору відбувається за допомогою стрижневих образних одиниць, які набувають ролі семантичних символів, а рівень

інформаційного потенціалу твору залежить від співвідношення того чи іншого знаку-символу у мові малярства та підготовленості реципієнта до його «зчитування».

Комунікативність образотворчого мистецтва визначаємо як процес психоемоційного та духовно-інтелектуального впливу твору на реципієнта. Сила цього впливу, на нашу думку, залежить від таких факторів, що характеризують реципієнта: 1) ознайомленість у мові даної живописної традиції; 2) духовний рівень; 3) інтелектуальний рівень; 4) смаки та уподобання; 5) емоційний стан. Щодо твору образотворчого мистецтва, то у семіотичному ракурсі на процес комунікації впливає переважаюча «включеність» твору у традицію, щоб бути «прочитаним» або переважаюча новизна, щоб викликати сильний інтерес та множинні варіанти інтерпретації. При цьому повна зрозумілість або повна незрозумілість, як правило, лишають реципієнта байдужим, а твір впливу не справляє. Емоційна сила комунікації залежить таких факторів як 1) актуальність сюжету для психоемоційних потреб особистості; 2) емоційний вплив барвової палітри твору та ін.

Соціокультурні зміни в Україні у 1990–2000-х роках внесли суттєві зміни у сферу мистецтва, які знайшли відображення в творчості митців, що розвивалися в цей період. Митці з Волині, які почали свою кар'єру у цей час, серед яких молоді таланти як Наталя Мелесь, Роман Петрук, Оксана Свіжак, Віктор Швець та Андрій Діхтярук, стали відомими не лише в Україні, а й за її межами. У цьому контексті особливу увагу варто приділити творчості двох з цих митців, чия діяльність демонструє різні семантико-комунікативні особливості..

У 1990-х роках з'явилася творча постать Наталії Мелесь, яка досягла успіху як у волинському, так і в київському культурних середовищах. Це приклад художника, який знаходить своє місце та реалізує себе, не зважаючи на географічні кордони, у власному унікальному просторово-часовому вимірі.

Наталя Мелесь навчалась в Інституті мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки, після чого прагнення самовдосконалення привело в alma mater українських художників – Національну академію образотворчого мистецтва та архітектури, яку закінчила у 2009 році у майстерні народного

художника України Миколи Стороженка, до котрого має особливий пієтет. Сьогодні мисткиня активно бере участь у мистецькому процесі, і її жанрова палітра охоплює широкий спектр, від іконопису до плакатних творів на актуальну тему протидії російській агресії. Вона бере участь у ряді виставок, серед яких «Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників», що проводиться напередодні Дня Соборності України в Києві; «Поліський край у творах живопису» «Обереги», «Божий дар» у Луцьку, на яких представлені результати пленерів; а також всеукраїнська антивоєнна миротворча виставка «Надія» до Міжнародного дня миру в Києві та інші події.

Щоб краще зрозуміти семантико-комунікативні аспекти творчості Наталі Мелесь, було проведено інтерв'ю, на яке мисткиня відгукнулася з властивою їй люб'язністю та душевністю.

Під час розмови стало ясно, що, незважаючи на різноманітність жанрів у її творчості, Наталія Мелесь віддає перевагу іконопису та монументальному живопису, використовуючи левкаси та олійні фарби. Щодо стильових орієнтирів, вона віддає перевагу українському бароко XVI століття, поєднаному з сучасними стилістичними тенденціями. Художниця зазвичай уникає самооцінки і більше говорить про свої улюблені роботи, які пов'язані з приємними моментами в житті. Водночас вона наголошує, що «професіоналізм повинен бути присутній у всьому».

Наталія Мелесь вважає, що роль митця в сучасних умовах полягає в актуалізації семантико-комунікативних процесів, зазначаючи: «Місія митця в тому, щоб, дивлячись на картину, людина задумувалася і робила висновки». Вона підходить до питання взаємодії між академічним мистецтвом і ширшим загалом з філософською перспективи, відзначаючи, що кожен митець має свою аудиторію. Художниця вважає, що нове покоління молодих художників, що працюють у різних стилях, може допомогти українському суспільству подолати цю прірву. В контексті менеджменту мистецтва Наталія Мелесь зауважила: «В Україні лише починається робота в цьому напрямку. Такі аспекти повинні існувати. Митець повинен зосереджуватися на створенні творів, а не на їхній рекламі та продажу».

Аналізуючи семантику творів Наталі Мелесь, можна відзначити, що в її основній сфері духовно-релігійної тематики домінують богородичні сюжети, а також зображення Христа і святого Миколая. Тема материнства як духовного феномена яскраво відображена в картинах, де прослідковується релігійний вплив; сучасна жінка та її дитина представлені разом з німфами святих, що свідчить про процес секуляризації. Важливими семантичними знаками є релігійні символи, такі як голуб і риба. Ця тематична сфера в картинах художниці демонструє особливу просвітленість та вічну жіночність, що є важливими аспектами семантико-комунікативного характеру її творчості.

Протилежну семантико-комунікативну характерність складають роботи, написані як відгук на російську агресію в Україні. Це, зокрема, картина «Той, хто прийшов з мечем», представлена на виставці «Надія». Символ російської агресії показаний як змії і сатана з червоною зіркою, якого досягає золота стріла – український тризуб. Цей символічний сюжет, що є гостро-актуальним у вітчизняному сьогодні, викликає у реципієнтів особливо сильний відгук.

Такі різні грані у семантико-комунікативної характерності творів Наталі Мелесь, але кожна із них проходить крізь серце мисткині. А на питання «У чому бачите семантико-комунікативний сенс власної творчості та образотворчого мистецтва в цілому?» художниця відповіла: «Не малювати не можу».

Серед представників молодшого покоління митців Андрій Діхтярук, випускник Інституту мистецтв Волинського національного університету імені Лесі Українки (2009), зараз є викладачем кафедри образотворчого мистецтва цього ж навчального закладу. Він активно бере участь у виставках обласного та державного рівнів, таких як «День художника» у Києві та «Меморіал Куїнджі» в Маріуполі. Становлення митця відбулося в 2000-х роках, а його основними авторитетами стали Кость Борисюк, Любомир Медвідь, Дмитро Стецько і Михайло Деян. Серед його найвідоміших творів – «Соняшники», «Собор Петра і Павла», а також «Килим», «Натюрморт з часником», «Натюрморт з пляшками», етюд «Весняний» та пейзаж «Сонце сідає». Найбільш значущим для себе циклом Андрій Діхтярук вважає «Шлях».

В інтерв'ю з Андрієм Діхтяруком були виявлені основні переконання митця, які формують семантико-комунікативні характеристики його творчості. Він визначає пріоритетним напрямком у своїй творчості розвиток пейзажного живопису з урахуванням сучасних світових тенденцій. Щодо стилю, Андрій Діхтярук акцентує увагу на постмодернізмі, включаючи як абстрактний фігурований, так і нефігурований живопис.

Андрій Діхтярук висловив свою думку щодо розвитку світського та сакрального мистецтва, їх диференціації та взаємодоповнення, а також процесів секуляризації, зауваживши: «Без чіткого поділу сучасного образотворчого мистецтва важко визначити критерії для оцінки сакрального і світського, актуального і неактуального тощо. Це питання слід досліджувати мистецтвознавцям». Очевидно, що це є важливим для найближчого майбутнього, оскільки процес секуляризації значно розвинувся протягом останніх двадцяти п'яти років.

На відміну від інтровертної позиції Наталії Мелесь, Андрій Діхтярук бачить місію митця в активній реакції на суспільні події. Він вважає, що не є необхідним подолання прірви між академічним мистецтвом і широким загалом. Як зазначає художник, «повинен відбутися поділ мистецтва: мистецтво як високоінтелектуальний продукт і мистецтво для масового глядача». Ми не можемо повністю погодитися з цією позицією, оскільки твори образотворчого мистецтва можуть бути зрозумілі навіть непідготовленим глядачам, якщо вони мають високий емоційно-комунікативний потенціал. Важливим залишається питання: як залучити звичайного глядача до виставок? Мабуть, доречним є зауваження Діхтярука щодо розви-

тку менеджменту мистецтва: «Поява високоосвіченого посередника між художником і глядачем дозволить створити артринок в Україні».

Висновки і перспективи досліджень. Таким чином, у сучасному живопису Волині, як це яскраво демонструється через роботи молодих митців, переважають духовно-релігійна, пейзажна та абстрактна семантичні сфери. Духовно-релігійні принципи та реакція на сучасність формують основні осі комунікативного процесу. Сучасний волинський живопис є важливою складовою української культурної спадщини, зокрема в контексті семантико-комунікативного аспекту. Можемо виокремити такі ключові тенденції: пошук національної ідентичності: митці Волині активно звертаються до національної символіки, традицій і фольклору, відображаючи це у своїх творах. Вони використовують національні кольори, орнаменти та мотиви, що підсилюють комунікативний аспект їхнього мистецтва; експеримент із формою і змістом: молоді митці Волині часто експериментують із новими формами вираження, поєднуючи традиційні та сучасні техніки. Це дозволяє передати глибокі емоції та сенси, роблячи їх зрозумілими для сучасного глядача; соціально-політична тематика: багато творів сучасних волинських художників відображають актуальні соціально-політичні події, такі як війна в Україні, боротьба за незалежність та свободу. Це підкреслює важливість мистецтва як засобу комунікації та рефлексії суспільних настроїв; розширення міжрегіональної ідентичності: волинські художники не обмежуються лише локальними темами, а виходять на національний та міжнародний рівень, інтегруючи свої роботи в ширший контекст світового мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авер'янова Н.М. Консолідуєчий потенціал українського мистецтва: формування духовно-світоглядних засад українства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Випуск 17. С. 3–6. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54e3da49-1be6-4a61-80df7cabac0f6f96/content>
2. Виткалов В. Г. Незабутні постаті волинського образотворення: К. Литвин (1938–1998). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 17. Том 1. Рівне : РДГУ, 2011. С. 291–302.
3. Виткалов С.В. Культурно-мистецький розвиток Волині: історичний ракурс та порівняльна характеристика. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 21. Том 2. Рівне : РДГУ, 2015. С. 130–135.
4. Галерея мистецтв. Художники. Події. Волинь. Володимир Марчук. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.volart.com.ua/>.
5. Голубець О. М. Українське мистецтво ХХ століття. Львів: Вид-во «Колір ПРО», 2022. 200 с.
6. Горбатенко Л. П. Асоціативно-образний живопис як самобутній напрям нефігуративного образотворчого мистецтва. *АРТ-платФОРМА: альманах*. Київ : КМАЕЦМ, 2021. Вип. 1 (3). С. 361–370.

7. Кара-Васильєва Т. Нові підходи до історії українського мистецтва ХХ сторіччя. *МІСТ: Мистецтво, історія, сучасність, теорія. Зб. наук. пр. з мистецтвознавства і культурології*. Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. К., 2006. С. 145–165. URL: <http://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/MIST-3.PDF>
8. Криволапов М.О. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: Вибрані статті різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ: Видавничий дім А+С, 2006. 268 с. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Krivolapov_part-1.pdf
9. Міронова Т. Основні напрями українського мистецтва 1990–2020 років: художня мова, форми та виражальні засоби – стан дослідженості проблеми. *Сучасне мистецтво*. 2021. Вип. 17. С. 175–182.
10. Олійник О. Національна ідентичність (етнічна). *Мала енциклопедія етнології/етнодержавознавства/НАН України*. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; редкол.: Ю.І.Римаренко (відп. ред.) та ін. К.: Генеза, 1996. 942 с. С. 98.
11. Пуцко В. Волинь в історії українського іконопису XVI – XVIII ст. *Волинська ікона: дослідження та реставрація: Матеріали XI міжнар. наук. конф.*, м. Луцьк, 3–4 листопада 2004 року: Наук. зб. Луцьк, 2004. С. 49–59.
12. Собкович О. Сучасне актуальне мистецтво в художній критиці Києва початку ХХІ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 34. Т. 4. С. 50–57.
13. Юр М. Абстрактний живопис України: світові тенденції та національні традиції. *Сучасне мистецтво*. 2009. Вип. 6. С. 90–103.

REFERENCES:

1. Averianova N.M. (2017) Konsoliduiuchyi potentsial ukrainskoho mystetstva: formuvannia dukhovno-svitohliadnykh zasad ukrainstva [Consolidating potential of Ukrainian art: formation of spiritual and ideological foundations of Ukrainians]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. Vypusk 17. S. 3–6. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54e3da49-1be6-4a61-80df-7cabac0f6f96/content> [in Ukrainian].
2. Vytkalov V. H. (2011) Nezabutni postati volyns'koho obrazotvorennia [Unforgettable figures of Volyn iconography]. *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku*, 17. Tom 1, 291–302 [in Ukrainian].
3. Vytkalov S.V. (2015) Kul'turno-mystets'kyi rozvytok Volyni: istorychnyy rakurs ta porivnyal'na kharakterystyka [Cultural-artistic development of Volyn: historical perspective and comparative characteristics]. *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku*, 21. Tom 2, 130–135 [in Ukrainian].
4. Halereya mystetstv. Khudozhnyky. Podiyi. Volyn'. Volodymyr Marchuk. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu : <http://www.volart.com.ua/> [in Ukrainian].
5. Holubets O. M. (2022). Ukrainske mystetstvo XX stolittia [Ukrainian art of the 20th century]. Lviv : Vyd-vo «Kolir PRO». 200 p. [in Ukrainian].
6. Horbatenko L. P. (2021). Asosiatyvno-obraznyi zhyvopys yak samobutnii napriam nefihuratyvnoho obrazotvorchoho mystetstva [Associative-figurative painting as an original direction of non-figurative fine art]. *ART-platFORM : almanac*. Kyiv : KMAETsM. Vol. 1 (3). Pp. 361–370 [in Ukrainian].
7. Kara-Vasylieva T. (2006) Novi pidkhody do istorii ukrainskoho mystetstva KhKh storichchia [New Approaches to the History of Ukrainian Art of the Twentieth Century]. *MIST: Mystetstvo, istoriia, suchasnist, teoriia*. Zb. nauk. pr. z mystetstvosnavstva i kulturolohii. Redkol.: V. Sydorenko (holova) S. 145–165. URL: <http://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/MIST-3.PDF> [in Ukrainian].
8. Kryvolapov M.O. (2006) Pro mystetstvo ta khudozhniu krytyku Ukrainy KhKh stolittia: Vybrani statii ryznykh rokiv. [On the art and art criticism of twentieth-century Ukraine: Selected articles from different years]: Knyha persha: Formuvannia ta rozvytok natsionalnoi mystetskoï shkoly i mystetstvosnavchoï nauky v Ukraini KhKh stolittia / Instytut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy. Kyiv: Vydavnychiy dim A+S, 268 s.: il. URL: http://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Krivolapov_part-1.pdf [in Ukrainian].
9. Mironova T. (2021). Osnovni napriamy ukrainskoho mystetstva 1990–2020 rokiv : khudozhnia mova, formy ta vyrazhalni zasoby – stan doslidzhenosti problemy [The main directions of Ukrainian art 1990–2020 : artistic language, forms and means of expression – the state of research of the problem]. *Modern Art*. Vol. 17. Pp. 175–182 [in Ukrainian].
10. Oliinyk O. (1996) Natsionalna identychnist (etnichna) [National identity (ethnicity)]. *Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva / NAN Ukrainy*. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho; redkol.: Yu.I.Rymarenko (vidp. red.) ta in. K.: Heneza, 942 s. S. 98. [in Ukrainian].
11. Putsko V. (2004) Volyn' v istoriyi ukrayins'koho ikonopysu 16-18st. [Volyn in the history of Ukrainian icon painting of the 16th - 18th centuries]. *Volyns'ka ikona: doslid-hennya ta restavratsiya: Materialy KHI mizhnar. nauk. konf.*, 3. S. 49–59 [in Ukrainian].
12. Sobkovych O. (2020). Suchasne / aktualne mystetstvo v khudozhnii krytytsi Kyieva pochatku XXI stolittia [Modern / topical art in art criticism of Kyiv at the beginning of the 21st century]. *Current issues of humanitarian sciences*. No. 34. Vol. 4. Pp. 50–57 [in Ukrainian].
13. Yur M. (2009). Abstraktnyi zhyvopys Ukrainy: svitovi tendentsii ta natsionalni tradytsii [Abstract painting of Ukraine: world trends and national traditions]. *Modern art: scientific collection*. Vol. 6. Pp. 90–103 [in Ukrainian].